

УДК 342.7

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2023-46-150>

О. Р. Дашковська, д. ю. н., професорка, завідувачка відділом проблем теорії держави і права НДІ державного будівництва і місцевого самоврядування НАПрН України
ORCID: 0000-0003-0145-850X

ДЕРЖАВА В УМОВАХ НОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Анотація. В сучасному світі інформаційних технологій завдяки розвитку інтернету з'явився доступ до великої кількості можливостей у сфері спілкування та саморозвитку. Однією з ключових сфер, яка повинна адаптуватися до нової інформаційної реальності, є державне управління. Держава повинна забезпечувати належний рівень захисту прав та інтересів громадян та стабільність розвитку суспільства шляхом використання новітніх електронних засобів комунікації в сфері електронного адміністрування.

Усі ці аспекти є важливими для забезпечення електронної демократії, електронних сервісів, ефективного та справедливого електронного судочинства, яке захищає права та інтереси людини відповідно до міжнародних стандартів.

Ключові слова: електронне урядування, електронна демократія, електронне судочинство, інформаційно-комунікаційні технології, права людини.

Постановка проблеми. Нові інформаційні технології та засоби зв'язку відкривають величезні можливості для залучення громадськості до участі в процесі прийняття рішень. Наприклад, можливість здійснювати онлайн-голосування, подавати петиції та проводити інші форми участі громадськості в електронному урядуванні. Це дозволяє залучати більш широкую аудиторію та забезпечувати більш демократичний процес ухвалення рішень.

Держава має бути готовою до постійних змін в інформаційному середовищі та адаптуватися до нових викликів та можливостей, які виникають у сучасній інформаційній реальності. Для цього необхідно розробляти та впроваджувати нові законодавчі акти, які б відповідали вимогам цифрової епохи, а також розвивати нові технології, що забезпечують захист персональних даних та конфіденційність громадян.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Впровадження інформаційних технологій у державне управління останнім часом перебуває під постійною увагою науковців та практиків. Окремі питання електронного урядування досліджували Бринцев О. В., Калініченко Л. Л., Кушакова-Костицька Н. В., Логінова Н. І., Овчаренко О. М., Омельчук Л. В. та інші.

Метою статті є визначення переваг і недоліків правових механізмів впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у реалізацію окремих функцій держави.

Виклад основного матеріалу. У фазі розвитку цивілізації, що називається постіндустріальним суспільством, основними результатами виробництва стають не матеріальні блага та енергія, а знання та інформація.

Провідними ознаками інформаційного суспільства є:

- створення глобального інформаційного простору, здатного забезпечити нову якість життя людини і суспільства;
- збільшення питомої ваги інформаційно-комунікативних технологій, продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті країни;
- поява якісно нових комунікацій та ефективної інформаційної взаємодії на засадах зростаючого доступу до національних і світових інформаційних ресурсів,
- подолання інформаційної нерівності,

— прогресуюче задоволення людських потреб в інформаційних продуктах і послугах. [3, с. 3]

У сучасному розумінні «інформаційне суспільство» — це на-самперед гуманітарна категорія, що описує якісні суспільні трансформації, зміщення акцентів із виробничої до невиробничої сфер, зміну характеру інформаційних потоків, групових та індивідуальних ідентичностей [3, с. 5].

З наведеного стає зрозумілим, що більшість ознак інформаційного суспільства є результатом можливостей, які надає інформаційно-технічна комунікація сучасної епохи. Інформаційне суспільство припускає неминучу трансформацію політичних інститутів і державного управління щодо зміни функцій і структурних напрямків. Тому у багатьох країнах світу, включаючи Україну, доктрина інформаційного суспільства і його наближення до світових стандартів визнаються частиною державної політики.

У вузькому значенні під терміном «електронна демократія» розуміється використання ІКТ (інформаційно-комунікативних технологій) для забезпечення доступу громадян до своїх прав, відбувається зміна способів подання звернень, запитів і заяв до органів влади від імені громадян. Наприклад, для того, щоб скористатися своїм законним правом на отримання певної інформації, громадянин може звернутися до інстанції письмово або за допомогою електронної пошти чи спеціального порталу. Широке тлумачення електронної демократії полягає у використанні сучасних інформаційних технологій залучення громадян до спільного вирішення різноманітних суспільно-політичних завдань [2, с. 5].

Термін «електронна демократія» сформульовано у Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, яка була затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року № 386-р, де визначено електронну демократію як форму суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій [5].

Існує декілька моделей електронної демократії, які можна поділити за функціями:

– Перша модель забезпечує реалізацію інститутів прямої демократії за допомогою інформаційних технологій.

– Друга модель забезпечує надання адміністративних послуг громадянам за допомогою інформаційних технологій та електронних систем.

– Третя модель використовує інформаційно-комунікаційні технології для оцінки громадської думки через електронні опитування.

– Четверта модель використовує інформаційно-комунікаційні технології для обговорення політичних реалій.

Крім того, існують моделі залежно від специфіки правових систем сучасності:

– Американська модель е-урядування, яка діє в США та Канаді, спрощує та здешевлює контакти суспільства з органами влади та налагоджує пряме спілкування з державними структурами.

– Європейська модель застосовується в умовах дії наддержавних структур, таких як Європарламент, Єврокомісія та Європейський суд. Обов'язковість виконання їх рішень країнами-членами ЄС впливає на е-урядування шляхом вирівнювання умов та координації роботи цих органів влади.

– Азійська модель спирається на особливості управління в країнах Сходу, такі як сувора ієрархія та дотримання корпоративних правил комунікативної поведінки. Ця модель була запроваджена у Південній Кореї та характеризується широким доступом населення до інформаційних ресурсів у галузях освіти та культури [2, с. 22].

Електронні форми демократії можуть бути як прямими, так і непрямыми, аналогічно до традиційних форм. Безпосередня форма може бути реалізована шляхом голосування через мережу Інтернет з використанням технічних засобів ідентифікації та захисту персональних даних. Іншою формою є надання громадянам можливості обговорювати рішення представницьких органів влади з використанням форумів, блогів та чатів.

Електронний уряд (e-government) — це одна з форм непрямої електронної демократії, яка передбачає доступ до онлайн-інформації про діяльність уряду, публікацію законопроектів та за-

конів, обговорення нагальних проблем на форумах та систему зворотного зв'язку з виборцями через персональні поштові скриньки та інтернет-конференції. Наявність доступу до Інтернету та відповідних технічних рішень є ключовим чинником реалізації непрямих форм електронної демократії [2, с. 20].

Відповідно до рекомендацій Кабінету Міністрів Ради Європи від 18.02.2009 року СМ/Рес (2009)16, електронна демократія охоплює е-законодавство, е-юстицію, е-судочинство, е-медіацію, е-навколишнє середовище, е-референдум, е-ініціативи, е-консультації, е-петиції, е-опитування, е-агітацію [8].

Зрозуміло, що всі форми електронної демократії потребують доступу населення до якісного Інтернету і залежать від того, наскільки уряд країни вважає за потрібне дотримуватися результатів громадського обговорення та голосування. Проте такий напрямок комунікації між державою і громадянським суспільством об'єктивно обумовлений розвитком нових технологій і стрімко поширюється в усіх сферах суспільного життя.

Система електронного правосуддя є одним із секторів електронного урядування, що разом з іншими державними та управлінськими сервісами є складовою електронної демократії в цілому. Основною метою впровадження електронного правосуддя є забезпечення доступності, ефективності, підзвітності та прозорості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Судова влада є ключовим елементом демократії, тому електронне правосуддя вважається найважливішою складовою електронної демократії. Завдяки поєднанню суспільно-політичних тенденцій з сучасним економічним середовищем та новітніми інформаційними технологіями відкриваються нові можливості для реформування судочинства.

Формулюючи поняття електронного судочинства, Кабінет Міністрів Ради Європи у своїй Рекомендації СМ/Рес (2009)1 зазначив, що це використання інформаційних та комунікаційних технологій у реалізації правосуддя усіма зацікавленими сторонами в юридичній сфері з метою підвищення ефективності та якості державних служб, зокрема для приватних осіб та під-

приємств, що включає електронний зв'язок і обмін даними, а також доступ до судової інформації [8].

В Україні діє Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, модернізація якої почалася після ухвалення у 2017 році нових процесуальних кодексів. Ця система забезпечує судам можливість здійснювати електронне діловодство, зберігати інформацію, автоматично обробляти та аналізувати дані, розподіляти справи, підбирати присяжних та вести облік справ в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Електронний судовий процес як безпосередня діяльність суду і суміжних органів має низку значних переваг, серед яких:

- економія часу та матеріальних ресурсів, оскільки паперовий документообіг потребує додаткових кадрових, фінансових і часових витрат, а також не забезпечує надійності та оперативності;

- забезпечення швидкого доступу сторін до матеріалів судового впровадження;

- усунення необхідності засвідчення паперових копій документів, що дозволяє уникнути витрат часу, оскільки електронна копія завжди відповідає оригіналу та може бути верифікована за допомогою системи обліку;

- раціональне використання матеріальних засобів (фінансових, організаційних тощо) [7, с. 159].

Однак, поряд з цим існує низка окремих недоліків електронного судочинства:

1. Розбіжності процесуальних правил та інформаційно-технологічних нововведень. Якщо правила судового процесу змінюються, то це робиться лише фрагментарно, в мінімально необхідному обсязі для впровадження певних нововведень. Поряд з цими через неузгоджені нововведення, подекуди з'являються колізії в процесуальному законодавстві, або відсутність чітких положень та процедур, що може впливати на принцип правової визначеності.

2. Загроза кібератак. Вірус WannaCry пошкодив більше 200 тис. комп'ютерів у 150 країнах світу. Україну теж не минула вірусна атака, коли вірус Petya пошкодив понад 12 тис. комп'ютерів у державних та приватних установах, включаючи Кабінет міні-

стрів, операторів мобільного зв'язку, енергетичні компанії та транспортні підприємства [1]. Відсутність достатнього захисту електронної системи правосуддя ставить під загрозу принцип доступу до судочинства, оскільки ІКТ не повною мірою захищені від різноманітних кібератак.

3. Низький рівень довіри населення до електронних механізмів судочинства. Підсистема «Електронний суд» дозволяє учасникам судового процесу подавати документи до суду в електронній формі та отримувати процесуальні акти в електронній формі паралельно з паперовими аналогами зазначених документів згідно з процесуальним законодавством.

За статистикою у місті Києві за січень 2022 року лише 3% позовних заяв до апеляційних судових інстанцій подавалися через застосунок «Електронний суд», а решта надходила поштою або через канцелярію суду. Більшість позовів державних органів подаються не через електронний застосунок «Електронний суд», а в інший спосіб, встановлений чинним законодавством, хоча такі позови складають більше третини від загальної кількості звернень до суду. Нажаль, адвокатський корпус також зрідка використовує підсистему «Електронний суд» для подання процесуальних документів [6].

4. Низький рівень обізнаності населення про електронне судочинство або відсутність можливості його використання. Особа повинна бути обізнана та вільно орієнтуватись у функціоналі та інтерфейсі підсистеми «Електронний суд», щоб належним чином подати позовну заяву, клопотання, відзив, взяти участь у судовому засіданні за допомогою відеоконференції, отримати доступ до судових рішень та ухвал, тощо. Хоча в мережі Інтернет існують відповідні інструкції щодо використання підсистеми «Електронний суд», проте трапляються випадки, які, нажаль, не передбачені зазначеними рекомендаціями [1].

Щоб вирішити існуючі проблеми та запобігти майбутнім проблемам з функціонуванням електронного судочинства, необхідно розробити та впровадити комплексну державну програму, що охоплюватиме кілька напрямків. Серед яких удосконалення законодавства, покращення технічного та інформаційного забезпечення судів, розробка систем захисту інформації, встанов-

лення правового регулювання щодо відповідальності за порушення у цій сфері, запобігання кіберзлочинності, проведення семінарів для працівників апарату суду та користувачів системи, а також систематичний моніторинг та постійна модернізація електронного судочинства.

Доступність судочинства передбачає гарантування вільного доступу всіх верств населення до правосуддя, в тому числі, осіб з обмеженими можливостями. Принцип доступності прямо передбачає «заохочення доступу осіб з інвалідністю до нових інформаційно-комунікаційних технологій і систем, зокрема Інтернету» [4]. Реалізація цього права повинна втілюватися за допомогою різних програм та технологій, які дозволяють вільно складати та подавати документи до суду, а також брати участь у судовому процесі дистанційно.

Право на невтручання в приватне життя та захист персональних даних може порушуватися і в електронному судочинстві. Одним з недоліків електронного судочинства є загроза кібератак, в результаті яких персональні данні осіб, які брали участь у судовому процесі, можуть бути висвітлені на широкий загал. Порушення права на захист персональних даних в електронному судочинстві може статися, якщо недостатньо забезпечується конфіденційність даних, які надсилаються та обробляються через електронну систему судочинства. Наприклад, якщо зловмисник отримує несанкціонований доступ до бази даних суду, він може отримати доступ і до персональних даних учасників судового процесу, що є конфіденційною інформацією.

Одним з можливих порушень права на справедливий суд є недостатня підготовка учасників судового процесу до використання електронної системи. Деякі учасники процесу можуть мати обмежені знання в галузі інформаційних технологій, що створює перешкоди в проходженні процесу. Також, в електронному судочинстві подекуди виникають проблеми з технічними характеру, що може призводити до затримки розгляду справи, втрати матеріалів справи, тощо [1].

Існує кілька технічних механізмів, які можуть забезпечити захист прав людини в електронному судочинстві:

1. Багаторівнева автентифікація, що дозволяє забезпечити безпеку доступу до електронних судових документів лише для авторизованих користувачів, які мають доступ до конфіденційної інформації.

2. Електронний підпис, що дозволяє забезпечити юридичну відповідність електронних документів, які передаються через Інтернет, та підтверджує автентичність документів.

3. Захист від вірусів, шкідливих програм, DDoS-атак, що допомагає забезпечити безпеку електронних судових документів та забезпечити захист від можливих атак [1].

В процесі використання цифрових технологій державна влада повинна забезпечувати дотримання прав людини та основних свобод, зокрема, права на справедливий процес, на доступ до правосуддя, на невтручання в приватне життя, на захист персональних даних, доступ до електронного судочинства усім громадян, включаючи тих, хто має обмежені можливості доступу до Інтернету або має перешкоди у користуванні інформаційними технологіями.

Висновки. В умовах нової інформаційної реальності держава адаптується до швидкоплинних змін, пов'язаних зі використанням цифрових технологій. Електронне урядування — це одна з галузей, яка вже отримала нові можливості використання електронних засобів розгляду та вирішення нагальних питань.

Надзвичайно важливо при впровадженні нових технологій враховувати права людини, оскільки вони є основою демократії та правової держави, забезпечити конфіденційність та захист персональних даних під час проведення електронних фіксацій необхідних матеріалів, зокрема, в електронному судочинстві необхідно забезпечити можливість ефективного представництва інтересів сторін, зокрема тих, хто має обмежені можливості щодо використання електронних засобів.

Отже, електронне урядування повинно бути корисним інструментом поліпшення ефективності та доступності державних послуг населенню, з безумовним додержанням прав та інтересів людини.

Список використаних джерел:

1. Абрамович Р. Практичні аспекти впровадження електронного правосуддя в Україні. *Юридична Газета Online*. № 46 (596). 2017. URL:

- <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informatsiynne-pravo-telekomunikatsiyi/praktichni-aspekti-vprovadzhennya-elektronnogo-pravosuddya-v-ukrayini-.html>
2. Електронна демократія: навч. посіб. Н. В. Грицяк, С. Г. Соловйов; за заг. ред. Н. В. Грицяк. Київ: НАДУ, 2015. 66 с.
 3. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. Київ: НІСД, 2010. 64 с.
 4. Про права осіб з інвалідністю: Конвенція ООН від 16.12.2009 р. № 995_g71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
 5. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p#Text>
 6. Свояк Д. Чому в Україні «Електронний суд» ніяк не стане реальністю? *Закон і Бізнес*. 05.04.2022 р.. URL: <https://zib.com.ua/ua/151108.html>
 7. Храпенко О. О. Застосування системи «Електронний суд» у підготовці студентів-юристів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019, Т. 70. № 2. С. 155–164. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2370/1481>
 8. Щодо електронної демократії (e-democracy): рекомендація Комітету міністрів державам-членам від 18.02.2009 р. CM/Rec(2009)1. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2018-4-participation-of-citizens-ukr/168097ed39>

References :

1. Abramovych R. (2017). Praktychni aspekty vprovadzhenня elektronnoho pravosuddia v Ukraini. *Yurydychna Hazeta Online*. № 46 (596). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informatsiynne-pravo-telekomunikatsiyi/praktichni-aspekti-vprovadzhennya-elektronnogo-pravosuddya-v-ukrayini-.html>
2. Elektronna demokratiia. N. V. Hrytsiak, S. H. Soloviov. (Eds.).(2015). Kyiv: NADU.
3. Informatsiine suspilstvo v Ukraini: hlobalni vyklyky ta natsionalni mozhlyvosti. D. V. Dubov, O. A. Ozhevan, S. L. Hnatiuk. (Eds.). (2010). Kyiv : NISD.
4. Pro prava osib z invalidnistiu: Konventsiiia OON vid 16.12.2009 r. № 995_g71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
5. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.05.2013 r. № 386-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p#Text>
6. Svoiak D. (2022). Chomu v Ukraini «Elektronnyi sud» niyak ne stane realnistiu? *Zakon i Biznes*. URL: <https://zib.com.ua/ua/151108.html>

7. Khrapenko O. O. (2019). Zastosuvannia systemy «Elektronnyi sud» u pidhotovtsi studentiv-yurystiv. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. Voll 70. № 2. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2370/1481>
8. Shchodo elektronnoi demokratii (e-democracy): rekomendatsiia Komitetu ministriv derzhavam-chlenam vid 18.02.2009 r. CM/Rec(2009)1. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2018-4-participation-of-citizens-ukr/168097ed39>

O. R. Dashkovska

The State in the Conditions of the New Information Reality

Summary. *In the modern world of information technologies, thanks to the development of the Internet, access to a large number of opportunities in the field of communication and self-development has appeared. One of the key areas that must adapt to the new information reality is e-government. The state must ensure the appropriate level of protection of the rights and interests of citizens and the stability of a developed society by using the latest electronic means of communication in the field of electronic administration.*

The information society foresees the inevitable transformation of political institutions and state administration in terms of changing functions and structural directions. Therefore, in many countries of the world, including Ukraine, the doctrine of the information society and its approximation to world standards are recognized as part of state policy.

Electronic forms of democracy can be both direct and indirect, similar to traditional forms. The direct form can be implemented by voting through the Internet using technical means of identification and protection of personal data. Another form is giving citizens the opportunity to discuss the decisions of representative authorities using forums, blogs and chats.

Electronic government (e-government) is one of the forms of indirect electronic democracy, which provides access to online information about government activities, publication of bills and laws, discussion of urgent problems on forums and a feedback system with voters through personal mailboxes and Internet conferences. The availability of access to the Internet and appropriate technical solutions is a key factor in the implementation of indirect forms of electronic democracy. The e-justice system is one of the sectors of e-government, which, together with other state and administrative services, is a component

of e-democracy as a whole. The main goal of the implementation of electronic justice is to ensure the availability, efficiency, accountability and transparency of the activities of state bodies.

All these aspects are important to ensure effective and fair e-judiciary that protects human rights and interests. Therefore, the state should pay due attention to the development and implementation of electronic governance, taking into account international human rights standards. In the process of using digital technologies in the judicial system, the state authorities must ensure the observance of human rights and fundamental freedoms, in particular, the right to a fair trial, access to justice, non-interference in private life and protection of personal data.

It is important to ensure that electronic technologies do not violate the basic principles of democracy, such as accessibility and transparency of public administration. Consideration should be given to the risks of using technology that may contribute to the breach of data privacy and the possibility of errors due to technical issues. It is also necessary to ensure the preservation of evidence and the possibility of appeal in case of violation of human rights in the electronic environment. For this, it is necessary to develop appropriate legal and technical mechanisms that would ensure the protection of human rights in e-government.

To prevent violations of human rights in the process of implementing the functions of the modern state using information technologies, it is necessary to use reliable software and an appropriate level of cyber security, professional training and training of process participants for effective use of the system.

Keywords: *e-governance, e-democracy, e-judicial, information and communication technologies, human rights.*